

यस कारण 'थाहा' चाहियो

[विनयकुमार कसजू](#)

"हामी कसैका होइनौं, कोही हाम्रा होइनन् ।
हामी सत्य र ठीकका, सत्य र ठीक हाम्रो ।"

नेपालको राजनीतिमा, अझ कम्युनिस्ट आन्दोलनमा मान्छेलाई जागृत गर्ने होइन, भक्त बनाउने र दास बनाउने प्रक्रिया चर्को छ । सत्य र ठीकको पक्ष लिने होइन, यो वा त्यो व्यक्ति/नेताको, यो वा त्यो गुटको पछि लाग्ने/लगाउने प्रवृत्ति छ । यस परिप्रेक्षमा, समाज मात्र होइन, नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलनभित्रै पनि रूपचन्द्र विष्टको 'थाहा' आन्दोलन सान्दर्भिक छ । यसले 'कुनै नेता वा गुटको होइन, सत्य र ठीकको पछि लाग्नु भन्ने जागृतिमूलक सन्देश दिएको छ ।

रूपचन्द्र विष्टको सम्पूर्ण जीवन-संस्कृति नियाल्दा उनले गर्न खोजेको सार कुरा मान्छेलाई आलोचक र जागृत बनाउने एवम् समाजसुधार आन्दोलन चलाउन खोजेको पाइन्छ । उनको 'थाहा' आन्दोलनको दर्शन द्वन्द्ववात्मक भौतिकवाद हो । उनले आफ्नो मौलिक भाषाबाट कम्युनिस्ट आन्दोलनको चुरो कुरो पक्रेका छन् । त्यसैलाई उनले आफ्नो भाषामा 'थाहा' आन्दोलन भने । तर, जुन जनतालाई जगाउन र जसको अवस्था सपार्न उनले आन्दोलन गरे, तिनै जनताले उनलाई बुझ्न सकेनन् । उनको कुरा जनताले बुझेनन्, त्यसैले सुनेनन् ।

२०४७ पछिका राजनीतिका नयाँ खेलाडीहरू, दलहरू र सरोकारवालाहरू नै जनतालाई अँध्यारोमा राख्ने र 'थाहा' अवधारणाका विरोधी पाए रूपचन्द्रले । फलस्वरूप उनले सबैमाथि तीतो पोख्न थाले । उनी विवादास्पद मात्रै बनेनन्, आफ्नै नजिकका राजनीतिक दलहरूबाटै आलोचित बने । उनले आफू असफल भएको बुझे, त्यसलाई स्वीकार गरे र स्वेच्छाले एकलो जीवन बिताउँदै बिलाए । श्याम श्रेष्ठकै भनाइ सापटी लिँदा उनलाई शत्रुले चिने तर मित्रले चिनेनन् ।

दुई दशक पहिले दार्शनिक चिन्तक रूपचन्द्रले चलाएको 'थाहा' जनताको सूचना अधिकारको आन्दोलन थियो । त्यसपछि ०४६ सालको परिवर्तनले ल्याएको नयाँ राजनीतिक वातावरणलाई उपयोग गर्दै उनले जनतालाई सबै कुरा थाहा पाउनुपर्छ भन्दै ढुङ्गा, रूख, भित्तामा लेखे, बोले, कराए ।

किन 'थाहा' आन्दोलनका बारेमा लेख्दै हिँडे त - उनी भन्थे, "मैले मान्छेले साधारण प्राणी जीवन मात्र बिताइरहेको देखेँ, नतिजा कसरी हासिल गर्नुपर्छ भन्ने कुराको स्वच्छन्द भएर माग गरिरहेको पाएँ । अनि थाहा, 'थाहा' हुनुपर्छ, के चाहियो, कसरी चाहियो, त्यो कसरी हासिल गर्ने, यो थाहा नभईकन चीज किन खोज्ने मात्रै भन्दै हिँडाखेरी धेरै थाकेँ म । अनि, थाहा लेख्दै हिँडेँ ।" यसप्रकार 'थाहा' आन्दोलन नेपालमा नचलाई नहुने सांस्कृतिक जागरणको आन्दोलन बन्यो ।

थाहा नपाएरै कसैको पछि लाग्ने, थाहा नपाएरै कसैको पक्ष-विपक्षमा मत बनाउने, थाहा नपाएरै कुनै पन्थ अँगाल्ने यो कुरा सांस्कृतिक पछौटेपनको लक्षण हो । नेपालमा अहिले यही सांस्कृतिक पछौटेपन व्याप्त छ ।

रूपचन्द्रले 'थाहा' आन्दोलनमार्फत यही अन्ध अनुसरणको संस्कृति अन्त्य गर्नुपर्‍यो भने । 'चाहे जतिसुकै ठूलो मान्छेले भनेको होस्, चाहे जतिसुकै प्रसिद्ध पुस्तकमा लेखिएको होस्, कसैका कुरा पनि राम्ररी नबुझी, थाहा नपाई स्वीकार नगर्ौं' भने । 'जेजति स्वीकार गर्छौं, राम्ररी बुझेर थाहा पाएर मात्र अङ्गीकार गर्ौं' भने । रूपचन्द्र कुनै पौराणिक कथाको पात्रजस्तो लाग्थ्यो । उनका बारेमा विभिन्न किंवदन्तीहरू सुनेको थिएँ । मनमा लागि रहन्थ्यो, भेट्न पाए हुन्थ्यो । ०४४ वैशाख ११ गते हेटौँडामा पत्रकारहरूको क्षेत्रीय भेलामा उनीसँग भेट भयो । भेलामा जनकपुर, नारायणी, गण्डकी र लुम्बिनी अञ्चलका पत्रकारको उपस्थिति थियो । प्रकाश काफ्लेले संयोजन गरेको त्यस भेलामा मणिराज उपाध्याय, मदनमणि दीक्षित, हिरण्यलाल श्रेष्ठ, शक्ति लम्साल, प्रताप विष्टलगायतको उपस्थिति थियो ।

मेरो उनीसँगको त्यो भेट त्यति सुखद भने रहेन । भेटनासाथ उनले मलाई 'तँ' भनेर सम्बोधन गरे । हाम्रो परिवारमा कसैलाई पनि तँ भनेर सम्बोधन गर्ने चलन छैन । झन् नेवारी समाजमा हुर्केको मेरा लागि त त्यो अनौँठो थियो । तर, जब मैले सबैलाई तँ भन्ने उनको बानी थाहा पाएँ, सामान्य लाग्दै गयो ।

त्यसबेला बाटोघाटो, सडकपेटी, पुल, पर्खाल एवम् रूख जताततै 'थाहा' लेखिएको पाइन्थ्यो । उनी चेपाङ केटाकेटीलाई अधिपछि लगाएर हिँडेको देखिन्थ्यो, उनी चेपाङलाई प्रजा भन्थे । कसैले गाउँमा मकै भुटेर दियो र कसैले फूलाफूला मात्र खाएको देखे भने भनिहाल्थे, "के तँ साथीले ठेला मात्र खाओस् भन्ने चाहन्छस् ?" साह्रै निडर र हक्की स्वभावका उनी प्रतीकात्मक रूपमा बोल्थे । त्यसै बेला उनले मलाई भनेका थिए, "तँ आफूले लगाएको कपडा कसैलाई दिन सक्छस् ?" म उनको भनाइबाट प्रभावित भएको थिएँ ।

२८ सेप्टेम्बर २००२ मा बुल्गेरियाको सोफियामा झन्डै तीन दर्जन देशबाट खुला, पारदर्शी शासनका समर्थकहरू भेला भएर सूचनाको स्वतन्त्रताका लागि जनवकालत गर्नेहरूको सञ्जाल बनाए । र, त्यसलाई सूचना पाउने अधिकारबारे चेतना जगाउने दिनका रूपमा स्मरण गरे । नेपालमा गत वर्ष व्यवस्थापिका संसद्दे सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन पारति गरेपछि नेपाली नागरिक पनि सूचना अधिकार सम्पन्न भएका छन् ।

समयक्रममा सूचनाको हकका बारेमा बुझ्दै जाँदा यसको व्यापकता र रूपचन्द्रले सुरु गरेको 'थाहा' आन्दोलन एकै हो भन्ने लाग्यो । र, मेरै पहलमा गत साल सेप्टेम्बर २८ अर्थात् असोज १२ लाई विश्व थाहा दिवस मनाउने निर्णय भएको हो । सार्वजनिक निकायको नियन्त्रणमा रहेका सूचनाहरू माग्ने र पाउने आमजनताको अधिकार हो भन्ने चेतना जनसाधारण र सरोकारवालाहरूमा फैलाउनु 'विश्व थाहा दिवस'को उद्देश्य हो ।
प्रस्तुति: ईश्वरी जवाली

नेपाल साप्ताहिक २०६५ असोज १९ आइतबार प्रकाशित

<http://www.kantipuronline.com/pNepal/show.php?&sid=1124>